

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№1/2026

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2026

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.03.2026 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 27.03.2026 г. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.03.2026 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АКМАГАМБЕТОВА Б.Е., САРСЕКЕ Г.Ә., ШАХИН И.	Сұхбат дискурсындағы коммуникативті стратегия мен тактика: қолданыс ерекшеліктері	7
БЕРГІБАЕВА Д.Қ., КЕНЖЕҒАЛИЕВ С.А., СЕРДАЛИНА С.К.	Ділдік лексикон және қостілділік	22
DOSZHAN Z.A., YERSULTANOVA G.T., KNASSANOVA M.T.	Lexicalising myth and cultural memory: a comparative study of kazakh and english mythologemes	31
ЕСКЕЕВА М.Қ., РАЙНБЕКОВА Г.С.	Түркі халықтарының тұрмыстық лексикасы: тарихи және мәдени аспектілері	40
ЖЫЛКЫБАЕВА М.С., САПАРБАЙҚЫЗЫ Ш., СПАТАЕВА С.Т.	Қытай және басқа да шығыс дереккөздеріндегі көне түркі қала атауларында кездесетін -кент/-кет формантының тарихи-лингвистикалық ерекшеліктері	48
ИСКАКОВА Г.Ж., ТЛЕУБЕРДИНА Г.Т., ТАҢСЫҚБАЙ Ә.Қ.	Көркем мәтінді комикс форматына бейімдеудің лингвистикалық негіздері: отандық әдебиетке шолу	57
МАНАПБАЕВА Ж.Ж., АЛПЫСБАЕВА А.Е., ЖУСУПОВА А.У.	Аударма сапасын бағалау тәжірибесі	67
ОСПАНОВА Ф.А., БАЛХИМБЕКОВА П.Ж.	Бизнес терминологиясындағы кірме сөздердің ерекшеліктері	79
SAKYEVA G.O., IBRAIMOVA L.A.	The importance of lexical classification of film discourses in creating a multimedia corpus (based on the film “Alty jasar Alpamys” (“Six-year-old Alpamys”))	90

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АБДУЛЛИНА А.Б., СҰЛТАҒАЛИЕВА О.Қ., СЕЙСЕМБАЕВА Ж.А.	Қазіргі қазақ поэзиясындағы ұлттық мінез поэтикасы мен символикасы	98
ALIYEV Y.N., TOIBAZAR A.M., TURDALI T.	The historical figure and the epic hero in kazakh epic poetry (based on the epic of Edige)	108
АЛИМКАНОВА Г.Б., ЖҮСІПОВ Н.Қ.	Ғалым Едіге Тұрсыновтың түркі халықтары фольклоры туралы тұжырымдары	121
ӘЛТАЙ А.Д., ЖӘЛЕЛОВА М.С., ҚИАРЫСТАНОВА Г.Қ.	Қадыр Мырза Әли поэзиясындағы ауыл концептісі және ұлттық болмыс	130
БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Ж. Бектұров шығармаларындағы азаттық сарын	140
YERZHANOVA F.M., IBRAEVA ZH.B., MUKANOVA ZH. R.	Reinterpreting the fairy tale: modern trends in kazakhstani children’s literature	151

GALYMZHANOVA Z.T., BAYTANASOVA K.M., KALIYEV A.K.	The narrative structure in S. Seifullin's novel «A hard road, a perilous journey»	162
ИБРАГИМОВА Д.Қ., АСЫЛБЕКҰЛЫ С., ТОҚШЫЛЫҚОВА Г.Б.	Жазушы Сайын Мұратбековтің сыншылық қыры	171
ИХСАН Д.М.	Түркістан мерзімді баспасөзінде ұлттық фольклордың жариялануы мен зерттелуі	181
КЕНЖЕҚОЖАЕВА А.М., ЖУСАНБАЕВА С.Б.	Метапоэтиканың метамәтіндік өлшемдері (А. Құнанбайұлы шығармашылығы негізінде)	192
МАКАТОВА А.А., ӘБСАДЫҚ А.А.	«Абай», «Сана», «Таң» журналдарындағы қазақ фольклор материалдары	202
МҰСТОЯПОВА А.Т., ИБРАИМОВА Ж.Ж., ЖАМАНОВА Ж.Ж.	Джордж Оруэлдің «1984» романындағы псевдокарнавал поэтикасы	211
НҰРБАЕВА А.Н., ТӨЛЕБАЕВА Қ., ДАУРЕНБЕКОВА Л.Н.	Прецеденттік құбылыстардың көркем мәтіндегі қолданысы (Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармалары негізінде)	222
НҰРБАНОВА А.Қ.	Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармаларындағы білім мен тәрбие құндылықтары	235
СӘРСЕНБАЕВА Ж.Б., ҚҰРМАНБАЙ А.П., ОБАЕВА Г.С.	Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романындағы әйел бейнесі: архетип және сана трансформациясы	245
СЕЙПУТАНОВА А.Қ., НУРЛАНОВА А.Н.	Ш. Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресіндегі» қазақ рулары туралы мәліметтердің тарихи негізі	257
ХАМИДОВА А.Х., КАНАФИНА М.А., ЖУМСАКБАЕВ А.Т.	Женский иронический детектив как форма социокультурного комментария (на материале романа Дарьи Донцовой «Маникюр для покойника»)	267

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КАЙЫРБАЕВА Ж.К., РАХМЕТОВА Р.С.	Оқушылардың сөзсаптамын тілдесім әрекеті негізінде дамытудың педагогика-психологиялық аспектісі	275
KOILYBAYEVA R.K., KUSMANOVA K.A.	Formation of family values in children on the basis of family discourse	388
МАЖИЕВА Н.А., БАЛТАБАЕВА Н.С., А.БЕРКЕНОВА Р.	ЖОО-да қазақ эпостарды жобалық әдістеме арқылы оқыту	299
ОРАЗ А.Н., МАЛИКОВ Қ.Т., РАМАЗАНОВА Г.Х.,	Қазақ тілін оқытуда корпусстық тәсілдердің лексикалық дағдыларды қалыптастыруға ықпалы	309
ТЕЛГОЖАЕВА Қ.С., ОДАНОВА С.А., ЖАЙЛАУБАЕВА М.Қ.	Ұлттық-мәдени код негізіндегі виртуалды жиі жүйесі: тіл үйренушілердің икемді дағды күзіреттілігін қалыптастыру	334
ТОҒЫЗБАЙ Н.Б., ЕРСУЛТАНОВА Г.С., ЖУМАХАНОВА Н.Н.	ҚАЗТЕСТ жүйесіндегі өнімді сөйлеу әрекеттерінің ерекшеліктері	346

*Ж.Ж. МАНАПБАЕВА¹

А.Е. АЛПЫСБАЕВА²

А.У. ЖУСУПОВА³

Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан¹
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан²
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан³
(e-mail: zh.manapbayeva@iitu.edu.kz¹, aygul.alpysbaeva.91@mail.ru²,
zhussupova.akb@gmail.com³)

АУДАРМА САПАСЫН БАҒАЛАУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Аударма сапасын бағалау – аударматану теориясы мен практикасы үшін маңызы зор акт. Ол сапалы аударманы сапасыз аудармадан ажыратуға, сәйкесінше «жақсы» аудармашыларды анықтауға, жас аудармашыларды дайындауға, жалпы аударма теориясын қалыптастыруға, т.б. мүмкіндік береді. Берілген мақалада аударма сапасын бағалау актісінің әдістемелік және практикалық негіздері сараланады. Авторлар сапа бағалаудың түрлі әдістерін – эквиваленттілік теориясына негізделген, функционалдық модельдерді сипаттай келе, Ганс Хенигтің аударма скопосына негізделген бағалау сценарийлері моделін практикада сынайды. Сондай-ақ, аударма қателіктерін талдауда Д.Бузаджидің классификациясын іс жүзінде тәжірибеден өткізеді. Мақаланың практикалық бөліміне әйгілі ғалым Стивен Пинкердің «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасы аясында тәржімаланған «Тіл – инстинкт» оқулығының орыс және қазақ тіліндегі аудармалары арқау болды. Аталған модельдердің аударма сапасын бағалауда маңызы зор екендігін айта келе, авторлар бұл саланың әлі де терең эмпирикалық зерттеулерді қажет ететінін алға тартады. Қалың оқырманға сауалнамалар жүргізу, түрлі бағалау сценарийлерінің нәтижелерін топтастыру, жалпы ақпарат жинау мен өңдеуде көптілді корпустар, автоматты анализаторлар секілді технологиялар тарта отырып, осы саладағы субъективтіліктің алдын алуға болатынын баса айтады. **Түйін сөздер:** аударма сапасын бағалау, аударма қателіктері, модель, Пинкер, аударма, бағалау сценарийі.

Кіріспе. Аударма сапасын бағалау – аударматану теориясы мен практикасы үшін маңызы зор акт. Ол сапалы аударманы сапасыз аудармадан ажыратуға, сәйкесінше «жақсы» аудармашыларды анықтауға, жас аудармашыларды дайындауға, жалпы аударма теориясын қалыптастыруға, т.б. мүмкіндік береді.

Гуманитарлық ғылымдағы формализацияға келмейтін категориялар секілді аударма сапасын бағалау актісі де субъективті табиғатынан арыла алмай отыр. Аударма сапасы туралы естілетін күнделікті пікірлер әр «бағалаушының» өзіндік «ұнайды/ұнамайды» деген сияқты «критерийлеріне», ал ғылыми дискурстағы бағалау жұмыстары аударматанушының сыңаржақты пікіріне негізделіп жатады. Дегенмен, біршама уақыт бойы жеке ғылым ретінде жетіліп келе жатқан аударматану теориясында аударма сапасын бағалау модельдері, критерийлері, т.б. негіздері, әлбетте, бар.

Аударматану ғылымы дамуының ерте кезеңінде сапа бағалау критерийлері салыстырмалы-салғастырмалы лингвистиканың нәтижелеріне сүйенген. Екі тілдің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтай отырып, қандай да бір грамматикалық категорияның аударма тіліндегі сәйкес эквиваленттері табылып, солардың негізінде аударма ережелері тұжырымдалған. Осы тұста транспозиция термині пайдаланыла бастайды. Транспозиция дегеніміз аудармашының түпнұсқа тілі мен аударма тілі құрылымында сәйкессіздіктер болған жағдайда аударма мәтініне жасайтын «өзгерістері». Аударма оқулықтарында, сәйкесінше, осындай транспозициялар жиналып, аударма қиындықтарын шешетін құрал ретінде беріліп отырған. Батыс аударматануында Уилстың «Ағылшын тілінің есімше конструкцияларын неміс тіліне қалай аудару керек?» [1] атты еңбегі – осының дәлелі.

Контрастивтік теорияны жақтаушылардың пікірінше, аудармашы түпнұсқа тілі мен аударма тілінің синтаксистік мен лексика-семантикалық құрылымдарын барынша ұқсас етіп аударуы керек. Осылайша екі тілдің ұқсастықтары мен айырмашылықтары негізінде контрастивті грамматиканы жасаудың маңызын алға қояды. Бірақ бұл теория екі тілдің құрылымдық, формалдық жағына ғана бағытталған.

Ю.Найда эквиваленттілік теориясын ары қарай өрбітіп, динамикалық эквиваленттілік теориясын ұсынады. Бұл теория бойынша, «түпнұсқа реципиентінің реакциясы аударма реципиентінің реакциясымен бірдей болатын» аударма дұрыс болып есептеледі [2, 159], яғни реципиент реакциясы негізгі сапа бағалау критерийі болып саналды. Дегенмен, оқырман реакциясын қалай «өлшеу» керек екені әлі де белгісіз болды.

Аударманың түпнұсқадағы формадан алшақ болып аударылатынын ескеріп, аударма сапасын бағалаудың жаңа моделін ұсынғандардың бірі – К.Райс [3]. Ол өз зерттеулерін лексикалық не синтактикалық құрылымдарға емес, мәтін типіне негіздеді. К.Райстың пікірінше, мәтіннің үш негізгі функциясы болуы мүмкін: мазмұндық мәтін (жаңалықтар, іскерлік хабарлар, ресми іс-қағаздар, оқулықтар), формалық мәтін (романдар, пьесалар, поэмалар), апеллятивті мәтіндер (жарнама, сатира, памфлет, сайлау алды бағдарламалар). Бір мәтінде бірнеше функция араласып келгендіктен, Райс басыңқы және бағынышқы функция түсінігін де енгізеді. Осылайша, Райстың ойынша, аударма мақсаты – мәтін типін сақтау, басыңқы функцияны беру. Мысалы, жарнаманы аударғанда апеллятивті функциясын беру мақсатында мәтін формасы сақталмауы мүмкін.

К.Райстың теориясы контрастивтік теориядан біршама алға жылжығанымен, ол мәтін функциясының аударма кезінде өзгеретінін ескермейді, яғни оның теориясы түпнұсқа мәтініне және оның функциясына негізделеді.

Аударма сапасын бағалаудың тағы бір моделін Г. Фермеер 1978 жылы ұсынды [4]. Бұл модель скопос теориясы аясында қарастырылды. Кейінірек бұл теория функционализм деп атала бастады. Бұл теория жақтаушылары: Г.Хениг, К.Норд, К.Райс, т.б. Фермеердің пікірінше, түпнұсқа мәтін белгілі бір реципиенттерге белгілі бір мақсатпен жазылады. Сол сияқты, аударма да мәтін түріндегі «прагматикалық акт». Скопос теориясы бойынша аударма мақсаты түпнұсқа мәтінге емес, аударма реципиенттерінің сұранысы мен талаптарына сәйкес анықталады, яғни аудармашы аударма мәдениетіндегі реципиенттермен «танысып» алуы қажет.

Г.Фермеердің теориясы қызу талқыға түскені анық. Аударматанушылар оның теориясын «тым еркін», жүйесіз, түпнұсқаға тіптен байланыссыз деп айыптады. Шынында да, аударманың қандай скопосқа негізделгенін, аудармашының қаншалықты еркін аударғанын, жас аудармашыларды қалай даярлау қажет екенін (қандай ережелер арқылы) анықтау керек болды.

Функционализмді ары қарай өрбіткен Г.Хенигтің пікірінше, аударматануда ережелер болмауы керек, тек стратегиялар берілуі керек [5, 9]. Сол себепті ол «қажетті дәлдік деңгейі» ұстанымын ұсынады. «Қажетті» деген сөздің өзі функционализмде абсолюттердің болмайтынын білдіреді. Қажетті деңгей аударма функциясына қарай анықталады. Мысалы, сөздің белгілі бір контекстегі функциясы оның мәдени мағынасының қандай деңгейде берілуі керек екенін анықтайды. Атқаратын функциясына қарай сөздің аудармасы да әр

түрлі болып шығады. Бұл – функционализмдегі ең қиын тұс, абсолютті ережелер жоқ, тек стратегия ғана бар, дұрыс аударма деген жоқ, тек «қабылданатын» аударма бар.

Г.Хениг аударма сапасын бағалаудың екі бағытын ұсынады: терапиялық және диагностикалық [5, 26]. Терапиялық бағыт бойынша аудармашы жасаған кішігірім қателер оның машықтарының аз екенін білдіреді. Диагностикалық бағыт бойынша, аудармадағы қате оны адресат байқаса ғана қате болып саналады. Бұл орайда адресат ретінде лингвисттер алынбайды.

Г.Хениг, сондай-ақ, аударма сапасын бағалауды оңтайландыру үшін «бағалау сценарийі» ұғымын енгізеді [5, 28]. Аударма функция қаншалықты әр түрлі болса, бағалау сценарийлері де соншалықты түрліше болып келеді әрі соған қарай басым критерийлер анықталады:

Кесте 1 – Хениг ұсынған бағалау сценарийлері

Критерий-лер Бағалау сценарийі	Тексерілген, түзетілген, бағаланған.	Тиісті уақытта жасалған	Өрескел қателері бар. Ұтымды аударма нұсқалары бар.	Аударма тілінің мәтін стандарттары сақталған.	Түпнұсқа мәтінге (ТМ) не аударма мәтініне (АМ) бағытталған.	Терапиялық (Т) не диагностикалық (Д) бағыт.
1. Тіл үйрену ортасы (мектептер) (мұғалімдер)	Жоқ	Жоқ	Ия	Сирек	ТМ	Т
2. Аударма курстары (Университет) (Лекторлар)	Сирек	Сирек	Иә/Жоқ	Иә/Жоқ	ТМ/АМ	Т/Д
3. Аудармашыларды бағалау (Агенттіктер) (Кәсіби аудармашылар)	Жоқ	Сирек	Иә	Иә/Жоқ	ТМ/АМ	Д
4. Сапа бақылау (Аударма жасау бөлімі) (Кәсіби аудармашылар)	Иә	Иә	Жоқ	Иә	ТМ/АМ	Д
5. Аударма тұтынушылары	Жоқ	Жоқ	Иә	Иә/Жоқ	АМ көбірек	Д/Т
6. Аударма сыншылары (Кітаптар, журналдар) (Лингвистер, әдеби сыншылар)	Жоқ	Жоқ	Жоқ	Иә/Жоқ	ТМ көбірек	Д/Т

Осы кестедегі мәліметтерге сәйкес Хениг мынадай қорытынды жасайды:

- Барлық бағалау сценарийлеріне ортақ критерийлер жоқ.
- Ең жиі қолданылатын критерий – аударма тілінде мәтін жазу стандарттарын сақтау талабы.
- 50% жағдайда бағалау түпнұсқаға не аудармаға бағытталатыны анық емес. Осы жағдайларда терапиялық және диагностикалық бағыттардың да аралас екенін байқаймыз.
- Талаптары ең анық орталар – тіл үйрену сценарийі (мектептер) мен сапаны бағалау бөлімдерінде (компаниялар).
- Ең түсініксіз (бірізді емес) талаптар – университетте аудармашыларды даярлау факультеттерінде [6, 28-29].

Хениг ұсынған сценарийлер бағалаушы субъект пен бағалау мақсатын ескеруді талап еткенімен, бағалау критерийлерінің әлі де нақтылана қоймағанын аңғарамыз.

Белгілі бір сценарийдің маңызын, мәселен, ауызша аудармашылардың аударма сапасына қойылатын талаптарынан аңғаруға болады. Қазақстандық тәжірибелі аудармашылардың пікірлері аударма сапасын бағалауда когнитивтік құралдарды, мысалы, ықтимал болжау, қысу және сөйлеу модельдерін тануды ескерудің маңызын алға тартады [7, 62]. Көркем аударманың жөні бөлек. Соңғы жылдары көркем аударманы білім беру саясатының құралы ретінде талдауға қызығушылық артып келеді. Осыған орай, бейімделген аударманың қазақ даласында балалардың оқырмандық мәдениетін қалыптастырудағы маңызын атап көрсетеді [8, 9], яғни бұл орайда бағалау сценарийі мүлде бөлек болмақ. Бірқатар аударматанушылар поэтикалық аударманың күрделілігі мен аудармашының эстетикалық, лингвистикалық және мәдени кедергілермен бетпе-бет келуін талдап, поэзияны тәржімалауда функцияны сақтайтын трансформация түрлері мен стратегияларының маңызын алға тартады [9, 17].

Аударма сапасын бағалау модельдерін қарастыра келе, функционализм бағытының ең оңтайлы екенін мойындаймыз. Дегенмен, сапа бақыламас бұрын бағалау сценарийі мен критерийлерді анықтап алған дұрыс.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Берілген мақалада біз «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасы аясында қазақ тіліне тәржімаланған Стивен Пинкердің «The Language Instinct» атты еңбегінің орыс және қазақ тіліндегі аудармаларын салыстырмалы түрде қарастырамыз. Бұл оқулық жоғары оқу орындары студенттеріне, тіл білімі мен психологияға қызығатын көпшілікке арналған. Оқулықтың терең дидактикалық мәнін В.В.Наумов жан-жақты талдап дәлелдеп берген [6, 181]. Қазақ тіліндегі аударма авторлары – Ш.Құрманбайұлы, Е.Абдрасилов, С.Иманбердиева. Аударма Сүлеймен Демирел университетінің филология кафедрасында рецензияланып, 2019 жылы басылды. Ресми дерек бойынша қазақ тіліне аударма тікелей ағылшын тілінен жасалынған. Орыс тіліндегі басылымы ағылшын тілінен Е.В.Кайдалова тарапынан аударылып, В.Д.Мазоның жалпы редакциясымен жарық көрген (Едиториал УРСС баспасы, Мәскеу, 2004). Жалпы, орыс тіліндегі аударма түпнұсқаның ғылыми дәлдігін сақтай отырып, мазмұнды толыққанды жеткізуге тырысқан нұсқа ретінде ғылыми ортада танымал.

Мақаланың келесі бөлімінде Хенигтің бағалау сценарийі практикада қолданылып, аудармадағы қателер мен ұтымды аударма нұсқалары анықталады. Қателерді жүйелеу үшін Д.Бузаджидің классификациясы [10] пайдаланылады.

Практикалық бөлімде келесі әдістер қолданылады: салыстырмалы-салғастырмалы талдау, түпнұсқа, орыс және қазақ тілдеріндегі мәтіндер арасындағы мағыналық және стильдік айырмашылықтарды анықтау мақсатында; компоненттік талдау, лексемалардың денотативтік және коннотативтік мағыналарын айқындау үшін; қателерді жіктеу әдісі, аудармадағы ауытқуларды Д. Бузаджидің классификациясы негізінде жүйелеу үшін. Барлық мысалдар жаппай іріктеу тәсілі арқылы таңдалады. Нәтижесінде, ағылшын тілінен орыс, қазақ тілдеріне ғылыми мәтіннің аударылу ерекшелігі, аударманың оң тұстары мен олқылықтары, орын алған қателіктердің лингвистикалық табиғаты сараланып, аударма сапасын ғылыми-теориялық тұрғыдан бағалауға әрекет жасалынады.

Талқылау мен бақылау. Хенигтің жіктемесінен біз алтыншы бағалау сценарийін негізге аламыз. Бұл сценарий бойынша бағалаушы субъект – лингвисттер (аударматанушылар), ал бағаланатын объект – кітап.

Бірінші критерий – объектінің тексерілгенін, түзетілгенін не бағаланғанын анықтау. Аталған аударма әдеби және ғылыми редакциядан өткен. Дегенмен, редакторлардың пікірлерін қарап шығуға мүмкіндік бола бермейді. Мұндай ақпарат, әлбетте, аударма сапасын бағалауға үлкен үлес қосары анық.

Алтыншы сценарий бойынша тиісті уақыттың бөлінгенін де тексеру мүмкін емес. Бірақ бұл критерий де аударма сапасына әсер ететіні анық. Мемлекеттік тапсырыс бойынша жасалатын аудармалардың көп жағдайда өте тығыз уақытта жасалып, сапасы соның себебінен сын көтермей жататыны белгілі.

Хенигтің тәжірибесінде қателер алтыншы сценарийде аталмағанымен, біздің жергілікті аударматануда, керісінше, бұл критерийге көп көңіл бөлінеді. «Тіл – инстинкт» оқулығындағы қателерді Д.Бузаджидің классификациясы бойынша анықтап көрелік. Жалпы, ғалым төрт қателер тобын атап көрсетеді [10, 109]:

1. Мәтіннің денотативті мағынасына байланысты мазмұндық қателер. Оның ішінде екі категория аталады:

1.1 Ақпаратты алып тастау, қосу, алмастыру нәтижесінде түпнұсқаның денотативті мағынасының бұрмалануы. Мәселен, келесі мысалда (2-кесте) түпнұсқа авторы жеке адам мен адамдар тобының айырмашылығын, коммуникацияның адамдар өміріне ықпалын көрсеткісі келеді. Түпнұсқадағы *solitary human* деген тіркес жалғыз адам деп аударылады, яғни адам жалғыз жүріп те түрлі мәселелерді шешіп, жобалар жасайды делінген. Орыс тілінде жалғыз сөзі *отдельный* деп берілсе, қазақ тілінде әрбір деп аударылған (бұл орыс тіліндегі *каждый* сөзінің аудармасы). Қарап отырсақ, қазақ тілінде «жалғыз», «жеке» секілді денотативті семалар түсіп, автордың интенциясы берілмей қалған.

Кесте 2 – Мәтіннің денотативті мағынасына байланысты мазмұндық қате

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
“To be sure, a solitary human is an impressive problem-solver and engineer. But a race of Robinson Crusoes would not give an extraterrestrial observer all that much to remark on. What is truly arresting about our kind is better captured in the story of Tower of Babel, in which humanity, speaking a single language, came so close to reaching heaven that God himself felt threatened.” [11, 16]	“Несомненно, каждый отдельный индивид впечатляет своей способностью решать проблемы и создавать проекты. И все же порода Робинзонов Крузо не дала бы повода в этом убедиться внеземному наблюдателю. То, чем люди действительно способны удивить, заключено в истории Вавилонской башни, в которой человечество, говорящее на одном языке, так близко подобралось к небесам, что сам Господь почувствовал угрозу.” [12]	“Сөз жоқ, әрбір адам жобалар жасап, мәселелерді шеше алатын қабілетімен таңдандырады. Дегенмен Робинзон Крузолар қабілетін танып-білу үшін сырттай бақылап-қадағалаған, тосын пайда болған аңдушыға бәрібір сыр алдырмас еді. Адамдардың көру қабілетінің қандай екенін Бабыл мұнарасының тарихынан-ақ байқауға болады, онда бір тілде сөйлейтін адам баласының аспанға тым жақындап барғанын Жаратушының өзі қатер көрген.” [13, 14]

2-кестеде денотативті мағына бұрмалануының тағы бір мысалы бар. Орыс тіліндегі *удивить* сөзі *увидеть* сөзімен шатастырылған болуы керек – аудармашы қазақ тілінде көру етістігін алған. Шындығында, түпнұсқада адамның көру қабілеті емес, бір-бірімен қарым-қатынас орнатып, биік белестерді бағындыра алу қабілеті сипатталады.

1.2 Мәтіннің денотативті мағынасының дәл аударылмауы. Мәселен, 3-кестедегі қазақша аудармаға назар аударайық. Біреу сөзін оқығанда реципиенттің ойында қандай ассоциациялар туындайды? Біздің ойымызша, реципиент қандай да бір тірі адамды

елестетеді. Түпнұсқада бұл сөз оне есімдігіне сәйкес келеді. Түпнұсқа авторы бұл есімдікті octopus сөзін қайталамас үшін қолданған. Бірақ орыс тіліндегі кому-нибудь және қазақ тіліндегі біреу сөздері сегізаяқты меңземейді. Бұл жағдайда осьминог, сегізаяқ сөздерін қайталаған жөн болар еді деп ойлаймыз.

Кесте 3 – Мәтіннің денотативті мағынасына байланысты мазмұндық қате

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
"Think about what these words have done. I did not simply remind you of octopuses; in the unlikely event that you ever see one develop stripes, you know what will happen next." [11, 16]	"Подумайте о том, что сделали эти слова. Я не случайно напомнил вам об осьминогах: если вам представится редкий случай увидеть, как по кому-нибудь пошли полосы, вы уже будете знать, что случится потом." [12]	"Осы сөздердің нені мегзеп тұрғаны туралы ойланып көріңіздерші. Мен сіздерге сегізаяқ туралы бекер айтқан жоқпын: егер біреудің өн бойын жолақ қаптаса, онда мұндай сирек жағдайдың соңы неге апарып соғатынын алдын ала біле беріңіздер." [13, 14]

Сол сияқты тағы бір мысалға назар аударайық (4-кесте). Ағылшын тіліндегі club soda дегеніміз минералды газдалған сусынның атауы [14]. Орыс тіліндегі содовая вода деген тіркес те осындай сусынды білдіреді [15]. Ал қазақ тіліндегі содалы су калькасы сусын атауын білдіре ме? Біз үшін бұл жай ғана содақосылған суды білдіреді және оның түпнұсқадағыдай дақ кетіретін қасиеті де жоқ болуы мүмкін. Мәтінде ары қарай club soda сусынын дүкеннен сатып алуға болатыны айтылады [11, 16], ал қазақша содалы суды дүкеннен сатып алу қисынға келмейді ("Мүмкін, кейін, келесі жолы ол туралы еске алмау үшін, күндер, айлар, жылдар өткен соң, сол екі зат күтпеген жерден қайта қосылып кетпесін десеңіз, супермаркетке кіргенде, он мыңдаған пайдалы заттың арасынан тек бір ғана нәрсені, яғни содалы суды таңдарсыз." [12]). Мұның орнына минералды су деп алған дұрыс болар еді.

Кесте 4 – Мәтіннің денотативті мағынасының бұрмалануы

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
"Cherries jubilee on a white suit? Wine on altar cloth? Apply club soda immediately. It works beautifully to remove the stains from fabrics." [11, 15]	"Праздник вишен на белом костюме? Вино на напрестольной пелене? Немедленно застирайте это содовой водой! Она прекрасно выводит пятна." [12]	"Ақ кәстөмді былғаған шие ме? Мерекелік дастарқандағы шарап па? Кешіктірмей, содалы сумен жуыңыздар. Ол дақты өте жақсы кетіреді." [13, 13]

2. Түпнұсқаның стилистикалық ерекшеліктерін аударуға байланысты қателер. Бұл жағдайда түпнұсқаның стильдік/жанрлық ерекшеліктері дұрыс аударылмайды, түпнұсқа калькаланады, аударма тілінің узусы бұрмаланады. Мысалы, 5-кестедегі мысалда түпнұсқа авторы dedicated, expert help эпитеті арқылы осы микроконтекстің экспрессиясын арттырмақ болған. Орыс тіліндегі аудармада ол активная помощь тіркесі арқылы аударылған. Орыс тілінде тіркестің көркемдігі белгілі бір дәрежеде сақталғанымен, қазақ тіліндегі нұсқа орысша нұсқаның калькасы болып шыққан. Тілімізде көмек белсенді бола алмайды. Мұның орнына көмегін аямады секілді тіркес тек денотативті мағынаны ғана емес, түпнұсқа стилін де сақтауға мүмкіндік берер еді.

Кесте 5 – Түпнұсқаның калькалануы, аударма тілі узусының бұрмалануы

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
"The Department of Brain and Cognitive Sciences' librarian, Pat Claffey, and computer system manager, Stephen G. Wadlow, those most admirable prototypes of their professions, offered dedicated, expert help at many stages." [11, 8-9]	"Библиотекарь отделения мозга и когнитивистики Пэт Клаффи и менеджер компьютерной системы Стивен Г. Вадлов, вызывающие восхищение профессионалы, на многих стадиях работы оказывали активную помощь, связанную с их полем деятельности." [12]	"Ми және когнитивистика бөлімінде істейтін кітапханашы Пэт Клаффи мен компьютерлік жүйе менеджері Стивен Г. Вадлов – мықты кәсіби мамандар, олар жұмыстың түрлі кезеңдерінде өздерінің қызмет салаларына қатысты белсенді көмек көрсетті." [13, 12]

3. Автордың бағасын беруге байланысты қателер. Бұл топ түпнұсқаның экспрессиясын бейтараптаумен байланысты. Ағылшын тіліндегі (6-кесте) *burdened with memorizing* тіркесі орыс тіліне *вынужденным зубрить* деп берілген. Түпнұсқа авторы бұл микроконтексте тіл үйренушілердің кейде орынсыз әрі пайдасыз ережелерді тыным таппай жаттап жататынын айтады. Орыс тіліндегі *зубрить* сөзі түпнұсқаның экспрессиясын жақсы сақтағанымен, қазақша аудармада жақсы білетін тіркесі түпнұсқаның денотативті мағынасын да, экспрессиясын да беріп тұрған жоқ. Мұның орнына қандай да бір лексиканы таңдауына сөздердің жиілігі қалай әсер ететінін бас көтермей жаттауына тура келетін деп берген дұрысырақ болар еді деп ойлаймыз.

Кесте 6 – Түпнұсқадағы экспрессияның бейтарапталуы

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
"For students unaware of the science of language and mind, or worse, burdened with memorizing word frequency effects on lexical decision reaction time or the fine points of the Empty Category Principle, I hope to convey the grand intellectual excitement that launched the modern study of language several decades ago." [11, 7].	"Студентам, не знакомым с наукой о языке и мышлении или, хуже того, вынужденным зубрить, как влияет частотность слов на время принятия лексического решения или заучивать милые особенности Принципа пустой категории, я надеюсь передать тот огромный восторг ума, благодаря которому несколько десятилетий назад и возникли современные исследования языка." [12]	"Тіл мен ойлау ғылымынан бейхабар, бірақ ойын қорытып сөйлегенде сөз жиілігінің сұхбаттасушыға қалай әсер ететінін жақсы білетін, пайдасы жоқ категория-қағидаттардың айырма-белгілерін жаттайтын студенттерге адамзат ақыл-ойы көз жеткізген лингвистикалық жетістіктерді жария етсем деймін." [13, 10]

4. Аударма тілі нормалары мен узусының қате берілуі. Бұл топқа аудармадағы орфографиялық және пунктуациялық қателер, жалқы есімдердің қате аударылуы, сандық мәліметтердің қате берілуі, т.б. жатады. Мәселен, 4-кестеде орыс тіліндегі *костюм* сөзі (ағылшын тіліндегі *suit*) қазақ тіліне *кәстөм* болып берілген. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде мұндай транскрипция бар болғанымен, оның өте сирек қолданылатынын айта кету керек. Біріншіден, *кәстөм* сөзінде қосымша коннотациялар бар, бұл сөзді көбіне жасы егде тартқан, кірме сөзге тілі келмейтін тұлғаның айтуы мүмкін. 4-кестедегі микроконтексте *кәстөм* сөзінің киім деген семасы ғана басыңқы функция атқарып тұр, сол себепті жай ғана киім деп аударуға да болар еді.

Аудармашылардың белгілі лингвист Ноам Хомскийдің тегіне берген аудармасы назар аударарлық (7-кесте). Ағылшын тіліндегі Chomsky есімі Чомски болып дыбысталады, дегенмен орыс тілінде Хомский деген аударма әйгілі Мехико, Техас сөздерінің аудармалары секілді орнығып кеткен. Қазақ лингвистикасында да Хомский нұсқасы кездеседі. Қазақ

аудармашылары дұрыс транскрипцияны алуды дұрыс деп ұйғарған болуы керек. Біздің ойымызша, Хомский нұсқасын алған дұрыс, себебі Чомский нұсқасы белгілі лингвист туралы ассоциативтік ақпарат бермейді.

Кесте 7 – Түпнұсқадағы экспрессияның бейтарапталуы

Түпнұсқа	Орыс тіліндегі аудармасы	Қазақ тіліндегі аудармасы
"Noam Chomsky made penetrating criticisms and helpful suggestions, and Ned Block, Paul Bloom, Susan Carey, Ted Gibson, Morris Halle, and Michael Jordan helped me think through the issues in several chapters." [11, 8]	"Ноам Хомский сделал глубокие критические замечания и полезные предложения, а Нед Блок, Пол Блум, Сьюзен Кэри, Тед Гибсон, Моррис Халле и Майкл Джордан помогли мне продумать отдельные положения в некоторых главах." [12]	"Ноам Чомский терең сын-ескертпелер мен пайдалы ұсыныстар айтты, ал Нед Блок, Пол Блум, Сьюзен Кэри, Тед Гибсон, Моррис Халле мен Майкл Джордан маған кейбір тараулардағы жекелеген ережелерді ойластыруға көмектесті." [13, 11]

Нәтижелер. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, «Тіл – инстинкт» еңбегінің қазақ тіліндегі аудармасында Д. Бузаджи ұсынған аударма қателіктерінің барлық негізгі түрлері кездеседі. Қателердің басым бөлігі мәтіннің денотативтік мағынасының бұрмалануымен және түпнұсқаның стилистикалық ерекшеліктерінің толық сақталмауымен байланысты екені анықталды.

Атап айтқанда, денотативтік қателер ақпараттың түсіп қалуы, мағыналық алмастыру немесе лексикалық сәйкессіздік нәтижесінде түпнұсқа авторының интенциясын жеткізуде қиындықтар туғызған. Мұндай қателер ғылыми-көпшілік мәтін үшін аса маңызды болып табылады, себебі олар оқырманның мәтінді қабылдауына және ғылыми ақпаратты дұрыс түсінуіне тікелей әсер етеді.

Стилистикалық қателер көбіне орыс тіліндегі нұсқаның калькалануынан туындағаны байқалды. Бұл қазақ тіліндегі аудармада тілдік узустың бұзылуына және мәтін экспрессиясының әлсіреуіне алып келген. Авторлық бағалаудың бейтараптануы да жиі кездесетін құбылыс ретінде анықталды.

Г.Хенигтің алтыншы бағалау сценарийі тұрғысынан қарастырғанда, зерттелген аудармада аударма тілінің мәтін стандарттарын сақтау критерийі маңызды орын алатыны дәлелденді. Бағалау үдерісінің түпнұсқа мәтінінен гөрі аударма мәтініне бағытталатыны байқалды, бұл калькаға негізделген құрылымдарға берілген сын арқылы айқын көрінеді.

Сонымен қатар, қателерді талдау нәтижелері терапиялық және диагностикалық бағыттардың қатар қолданылатынын көрсетті. Бір жағынан, кейбір қателер аудармашылардың кәсіби машықтарының жеткіліксіздігін аңғартса, екінші жағынан, бұл қателердің көпшілік оқырман тарапынан қалай қабылданатынын анықтау үшін қосымша диагностикалық зерттеулер қажет екені байқалды. «Тіл – инстинкт» секілді қазіргі таңда жаппай аударылып жатқан ғылыми мәтіндерді талдау жобасы бірқатар отандық ғалымдардың еңбектерінде де беріледі [16, 120].

Қорытынды. Аударма сапасын бағалау әлі де толығырақ зерттеуді қажет етеді. Аударматану тарихында сапа бағалаудың түрлі модельдері ұсынылғанымен, сыңаржақты, субъективті бағалау практикасы әлі де орын алып жатыр. Княжева аударма сапасын бағалауда әр түрлі факторларды ескеру қажет екендігін жеке монографиясында жан-жақты қарастырады [17, 195].

Аударма сапасын бағалауда, ең алдымен, бағалау сценарийін, бағалау критерийлерін, оның ішінде аударма қателіктерінің классификациясын анықтап алған жөн. Райстың мәтін функциясына негізделген моделі мәтін жанрын сақтауда маңызды құрал болып табылғанымен, ол аударма кезінде мәтін функциясының өзгеруі мүмкіндігін есепке алмайды. Хениг ұсынған сценарийлер бағалау актісінің прагматикалық сипатын ашуға көмектеседі, дегенмен бағалау критерийлері әр сценарийде нақты бекітілмеген.

Жалпы, аударма сапасын бағалауда Хениг пен Бузаджидің модельдерін пайдалана келе мынадай сұрақтарға жауап іздедік:

– Әр түрлі бағалау сценарийлері бойынша берілген бағалар қаншалықты әр түрлі? Бағалау нәтижелері бойынша аударма сапасын бағалаудың жаңа моделін жасауға болады ма?

– Көпшіліктің аударма сапасын бағалауын қалай жүргізуге болады?

Бірінші сұрақ бойынша ауқымды эмпирикалық мәліметтер қажет әрі оларды тиісті түрде талдау керек. Екінші мәселе бойынша көпшілікке аударма сапасын бағалауға арналған сауалнамалар беруге болады деп ойлаймыз. Бұл да ауқымды эмпирикалық зерттеуге айналмақ.

Жалпы, қандай да бір аударманы бағалау үшін жергілікті аударматануда ақпараттық ресурстардың аз екенін атап айту керек. Көптілдік корпустар, автоматты мәтін анализаторлары, т.б. ғылыми еңбектердегі субъективтіліктің, шалалықтың алдын алуға көмектесер еді.

Жергілікті аударматану саласында аударманы сапалы бағалауға қажетті ақпараттық ресурстардың жеткіліксіздігі – өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі таңда көптеген зерттеулер мен сараптамалар көбіне жеке зерттеушінің тәжірибесіне, интуициясына немесе шектеулі мысалдарға сүйеніп жүргізіледі. Мұндай жағдайда субъективтілік пен біржақтылықтың орын алуы заңды, ал бұл өз кезегінде аударма сапасын ғылыми тұрғыдан дәл әрі кешенді бағалауға кедергі келтіреді.

Осы олқылықтың орнын толтыру үшін көптілдік корпустарды құру аса маңызды. Мұндай корпустар әртүрлі тілдердегі түпнұсқа мен аударма мәтіндерді салыстыра отырып, нақты тілдік заңдылықтарды, стильдік ерекшеліктерді және аудармадағы жүйелі үрдістерді анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, автоматты мәтін анализаторлары мен цифрлық лингвистикалық құралдар аударманы талдауды анағұрлым объективті деңгейге көтереді. Олар сөз қолданыс жиілігін, синтаксистік құрылымдарды, терминологиялық дәлдікті және семантикалық сәйкестікті сандық көрсеткіштер арқылы бағалауға жағдай жасайды.

Мұндай технологиялар ғылыми еңбектердегі үстірт пайымдаулар мен дәлелсіз тұжырымдардың алдын алып, зерттеудің дәлдігі мен сенімділігін арттырады. Сонымен бірге, аудармашылардың кәсіби даярлығын жетілдіруге, оқу бағдарламаларын жаңартуға және жалпы аударма сапасын жүйелі түрде көтеруге ықпал етеді.

Сондықтан аударматану саласында заманауи ақпараттық ресурстарды дамыту – тек техникалық қажеттілік ғана емес, бұл ғылыми әдіснаманы жетілдірудің, халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілетті зерттеулер жүргізудің және ұлттық аударма мектебін нығайтудың маңызды шарты болып табылады.

Әдебиеттер

1. Wilss W. Englische Partizipialkonstruktionen und ihre Wiedergabe im Deutschen. // In K.R. Bausch and H.M. Gauger (eds) *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift für Mario Wandruszka*. – Tübingen: Niemeyer, 1971. – P. 555-568.
2. Nida Eugene A. *Toward a science of translating*. – Leiden: E.J. Brill, 1969. – 341 p.
3. Reiß K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. – München: Max Hueber, 1971. – 124 p.
4. Vermeer H.J. *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*. – Berlin: Lebende Sprachen, 1978. – P. 99-102.
5. Honig H.G. *Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment, Current Issues In Language and Society*, 4:1, 1997. – P. 6-34.
6. Наумов В.В. Язык как инстинкт: Pro # contra (рецензия на книгу Пинкер С. "Язык как инстинкт") // *Хроника*, 2012; Вып.: 4.0; 4551. – С. 175-181.
7. Mirzoyeva L., Yerzhan A. *Kazakhstani Simultaneous Interpreters' Perceptions Concerning Interpretation Techniques and Tools* // *Forum for Linguistic Studies*. – 2024. – Vol. 6, No. 6. – P. 54-64. – DOI: <https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.7140>.

8. Daurenbekova L. N., Kartayeva A. M., Zhumatayeva Z. N., Bekenova G. Sh., Nurlanova A. N. The first educational directions and issues of literary translation in the Kazakh steppe // *Cadernos de Tradução*. – 2024. – Vol. 44, No. 1. – P. 1-12. – DOI: <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2024.e95583>.
9. Алпысбаева А.Е., Ашимханова С.А., Әбдіманапова М.Б. М. Жұмабаевтың «Гүлсім ханымға» өлеңінің лингвопоэтикасы және аудармадағы көрінісі // *Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы*. – 2024. – №1. – 7–23 б. – DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.01>
10. Бузаджи Д.М., Гусев В.В., Ланчиков В.К., Псурцев Д.В. Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок. М.: Всероссийский центр перевода, 2009. – 120 с.
11. Pinker S. *The Language Instinct*. New York, NY: HarperCollins, 2007. – 494 p.
12. Пинкер С. Язык как инстинкт: Пер. с англ. / Общ. ред. В. Д. Мазо. — М.: Едиториал УРСС, 2004. – 456 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Pinker/01.php
13. Пинкер С. Тіл – инстинкт. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019 жыл. – 386 б.
14. Club soda. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Club_soda (Алынған күні: 17.08.2023)
15. Содовая вода URL: https://ru.wiktionary.org/wiki/%D1%81%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0 (Алынған күні: 17.08.2023)7
16. Жұмабекова А.Қ., Ауелбекова А.Е. Ғылыми дискурстың баламалылығына жету аспектілері. // *Торайғыров университетінің Хабаршысы. Филологиялық сериясы*. № 1. 2021. – Б. 114-122.
17. Княжева Е.А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики. // *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2010. № 2. – с. 190-195.

Ж.Ж. МАНАПБАЕВА

Международный университет информационных технологий,
Алматы, Казахстан

А.Е. АЛПЫСБАЕВА

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

А.У. ЖУСУПОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

ОПЫТ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПЕРЕВОДА

Аннотация. Оценка качества перевода является актом, имеющим большое значение для теории и практики переводоведения. Она позволяет отличить качественный перевод от некачественного, выявить «достойных» и обучить молодых переводчиков, развить общую теорию перевода и т.д. В данной статье анализируются практические и методологические основы акта оценки качества перевода. Авторы описывают различные методы оценки качества перевода (такие как модели, основанные на теории эквивалентности, функциональные модели), проводят практический анализ модели оценочных сценариев, основанной на теории скопоса и предложенной Гансом Хенигом. Предлагается практическое представление классификации переводческих ошибок, предложенной Д.Бузаджи. Материалом для практической части статьи послужили переводы на казахском и русском языках учебника «Язык как инстинкт» известного ученого Стивена Пинкера, переведенного в рамках проекта «Новое гуманитарное знание. 100 новых учебников на казахском языке». Отмечая практическую значимость вышеуказанных моделей в оценке качества перевода авторы обращают внимание на необходимость еще более глубоких эмпирических исследований. Авторы подчеркивают, что субъективность в оценке переводов можно избежать, проводя анкетирования для широкого круга реципиентов, путем объединения результатов по различным сценариям оценки и привлечения технологий (таких как многоязычные корпуса, автоматические анализаторы при сборе и обработке информации). **Ключевые слова:** оценка качества перевода, переводческие ошибки, модель, Пинкер, перевод, оценочный сценарий.

ZH. ZH. MANAPBAYEVA

International Information Technology University, Almaty, Kazakhstan

A.E. ALPYSBAYEVA

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakshtan, Almaty

A.U. ZHUSSUPOVA

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE PRACTICE OF TRANSLATION QUALITY ASSESSMENT

Annotation. Translation quality assessment is an act of great importance for the theory and practice of translation studies. It allows you to distinguish a high-quality translation from a poor-quality one, identify “worthy” translators, and train the young ones, develop a general theory of translation, etc. This article analyzes the practical and methodological foundations of the act of assessing the quality of translation. The authors describe various methods for assessing the quality of translation, such as models based on the equivalence theory, functional models, and conduct a practical analysis of the scopos-based evaluation scenario model proposed by Hans Hoenig. Also, a practical presentation of the classification of translation errors proposed by D. Buzaji is proposed. The material for the practical part of the article was the translations in Kazakh and Russian of the textbook “The Language Instinct” by the famous writer Steven Pinker, translated as part of the project “New Humanitarian Knowledge. 100 new textbooks in the Kazakh language”. Noting the practical significance of the above models in assessing the quality of translation, the authors draw attention to the need for even deeper empirical research. The authors also emphasize that subjectivity in the evaluation of translations could be avoided by conducting surveys for a wide range of recipients, by combining the results of various evaluation scenarios and using technologies such as multilingual corpora, automatic analyzers when collecting and processing information.

Keywords: translation quality assessment, translation errors, model, Pinker, translation, evaluation scenario

References:

- Wilss W. Englische Partizipialkonstruktionen und ihre Wiedergabe im Deutschen. // In K.R. Bausch and H.M. Gauger (eds) *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift für Mario Wandruszka*. – Tübingen: Niemeyer, 1971. – P. 555-568.
- Nida Eugene A. *Toward a science of translating*. – Leiden: E.J. Brill, 1969. – 341 p.
- Reiß K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. – München: Max Hueber, 1971. – 124 p.
- Vermeer H.J. *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*. – Berlin: Lebende Sprachen, 1978. – P. 99-102.
- Honig H.G. *Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment*, *Current Issues In Language and Society*, 4:1, 1997. – P. 6-34.
- Naumov V.V. *Īazyk kak instinkt: Pro # contra (resenzia na knigu Pinker S. "Īazyk kak instinkt")* // *Hronika*, 2012; Vyp.: 4.0; 4551. – S. 175-181.
- Mirzoyeva L., Yerzhan A. *Kazakhstani Simultaneous Interpreters' Perceptions Concerning Interpretation Techniques and Tools* // *Forum for Linguistic Studies*. – 2024. – Vol. 6, No. 6. – P. 54-64. – DOI: <https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.7140>.
- Daurenbekova L. N., Kartayeva A. M., Zhumatayeva Z. N., Bekenova G. Sh., Nurlanova A. N. *The first educational directions and issues of literary translation in the Kazakh steppe* // *Cadernos de Tradução*. – 2024. – Vol. 44, No. 1. – P. 1-12. – DOI: <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2024.e95583>.
- Alpysbaeva A.E., Aşimhanova S.A., Äbdımanapova M.B. M. *Jūmabaevtyñ «Gūlsım hanyımğa» öleñiñ lingvopoetikasy jäne audarmadağy körinisi* // *Eurazia gumanitaryq institutynyñ Habarşysy*. – 2024. – №1. – 7–23 b. – DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.01>
- Buzaji D.M., Gusev V.V., Lanchikov V.K., Psursev D.V. *Novyi vzgläd na klasifikasiu perevodcheskih oşibok*. M.: Vserosiski sentr perevoda, 2009. – 120 s.

11. Pinker S. The Language Instinct. New York, NY: HarperCollins, 2007. – 494 p.
12. Pinker S. Язык как инстинкт: Пер. с англ. / Общ. ред. В. Д. Мазо. — М.: Editorial URSS, 2004. – 456 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Pinker/01.php
13. Pinker S. Тіл – инстинкт. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019 жыл. – 386 б.
14. Club soda. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Club_soda (Алынған күні: 17.08.2023)
15. Sodovaia voda URL: https://ru.wiktionary.org/wiki/%D1%81%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0 (Алынған күні: 17.08.2023)
16. Jūmabekova A.Q., Auelbekova A.E. Čylymi diskurstyñ balamalylyğyna jetu aspektleri. // Toraiğyrov universitetiniñ Habarşysy. Filologialyq seriasy. № 1. 2021. – В. 114-122.
17. Knäjeva E.A. Osenka kachestva perevoda: problemy teorii i praktiki. // Vestnik VGU. Seria: Lingvistika i mejkùlturnaia komunikasia. 2010. № 2. – с. 190-195.

Авторлар туралы мәлімет:

Манапбаева Жаннура Жарканбековна – философия докторы (PhD), Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті тілдер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Алматы, Қазақстан.

Манапбаева Жаннура Жарканбековна – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор кафедры языков Международного университета информационных технологий, Алматы, Казахстан.

Manapbayeva Zhannura Zharkanbekovna – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Languages Department of the International Information Technology University, Almaty, Kazakhstan.

Алпысбаева Айгүл Ерболатқызы – философия докторы (PhD), әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің постдокторанты, жетекші ғылым қызметкер, Алматы, Қазақстан.

Алпысбаева Айгуль Ерболатовна – доктор философии (PhD), постдокторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, ведущий научный сотрудник, Алматы, Казахстан.

Alpysbayeva Aigul Erbolatkyzy – Doctor of Philosophy (PhD), postdoctoral fellow at Al-Farabi Kazakh National University, leading researcher, Almaty, Kazakhstan.

Жүсіпова Ақбота Өтепбергеновна – философия докторы (PhD), Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан.

Жусупова Ақбота Утепбергеновна – доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры иностранных языков Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан.

Zhussupova Akbota Utepbergenovna – Doctor of Philosophy (PhD), Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.